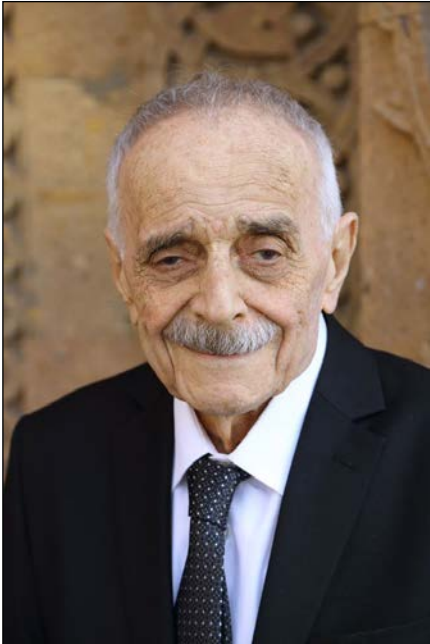

ԽՈՍՔ ՀԻՇԱՏԱԿԻ

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԾ ՆՎԻՐՅԱԼԸ. ՍԱՐԳԻՍ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Հայագիտական միտքը ծանր կորուստ կրեց: Սույն թվականի հունվարի 28-ին կյանքից հեռացավ ականավոր գիտնական, հայագիտական մտքի խոշորագույն ներկայացուցիչ, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող և Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժնի երկարամյա վարիչ Սարգիս Բարդուղիմեոսի Հարությունյանը: Արդեն կյանքի օրոք գիտական շրջանակներում ստացել էր հայ բանագիտության նահապետի արժանի կոչումը և կենդանի դասական էր համարվում, որի հետ շփումը

մեծ դաս էր և հաճույք՝ ոչ միայն մասնագետների համար: Ս. Հարությունյանն իր ողջ կյանքը անմնացորդ նվիրել էր գիտությանը՝ դառնալով հայագիտության խոշոր հենասյուներից մեկը: Կես դարից ավելի նրա բազմաթիվ գրքերն ու աշխատությունները սնել ու զարգացրել են հայագիտական միտքը՝ ուսումնասիրողների առաջ բացելով նոր ուղիներ ու հորիզոններ, ուղղորդել նոր հետազոտողների:

Սարգիս Հարությունյանը ծնվել է 1928 թ. սեպտեմբերի 22-ին ՀՀ Աշոցքի (նախկին Ղուկասյան) շրջանի Ղազանչի գյուղում, Ալաշկերտից և Մուշից սերած ծնողների ընտանիքում: 1940 թ. ընտանիքի հետ տեղափոխվել է Թբիլիսի, որտեղ և 1947-ին ավարտելով քաղաքի արական դպրոցը՝ նույն թվին ընդունվել է ԵՊՀ բանասիրական ֆակուլտետի արևելյան լեզուների և գրականության բաժինը (պարսից լեզու և գրականություն մասնագիտությամբ): 1956 թ. Ս. Հարությունյանը իր ուսումնառությունը շարունակել է Հայաստանի ԳԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի ասպիրանտուրայում՝

«Հայ ժողովրդական բանահյուսություն» մասնագիտությամբ: 1959 թ. ավարտելով ասպիրանտուրան՝ պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն՝ «Հայ ժողովրդական հանելուկներ» թեմայով և կրտսեր գիտաշխատողի պաշտոնով աշխատանքի անցել Գրականության ինստիտուտում: 1960 թ. Ս. Հարությունյանը տեղափոխվել է նորաստեղծ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ, որտեղ աշխատում էր մինչև կյանքի վերջը: Եղել է նախ կրտսեր, այնուհետև՝ ավագ, ապա՝ գլխավոր գիտաշխատող: 1972-ից ղեկավարել է Բանահյուսական սկզբնաղբյուրների վավերագրման բաժինը (հետագայում՝ Բանահյուսության տեսության և պատմության բաժին): 1992-2007 թթ. տնօրենի գիտական գծով տեղակալն էր: 2000 թ. ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ:

Սարգիս Հարությունյանի գիտական հետաքրքրություններն ընդգրկում էին հայ բանահյուսության գրեթե բոլոր բնագավառները՝ փոքրածավալ բանաձևային ժանրերից սկսած մինչև ծավալուն վիպական տեսակները: Նա մեծ եռանդով ձեռնամուխ էր լինում հատկապես այն ժանրերին, որոնք մինչ այդ անտեսված են եղել, իսկ այդպիսիք այդ ժամանակ դեռ շատ կային: 1960-ականներին, երբ իր գիտական գործունեությունը սկսեց Ս. Հարությունյանը, արդեն իսկ կուտակված կար հայ բանահյուսության բնագրային հարուստ պաշար, որի մի մասը XIX դ. վերջից սկսած՝ տպագրվել էր մամուլում ու տարբեր ժողովածուներում, մի մասն էլ դեռ ձեռագիր վիճակում էր: Կարիք կար կուտակված հսկայական բանահյուսական նյութը համակարգելու և ուսումնասիրելու՝ ըստ առանձին ժանրերի: Այս գործը սկսել էին նախորդ հետազոտողները, և Ս. Հարությունյանն այս առումով եղավ Մ. Աբեղյանի, Կ. Մելիք-Օհանջանյանի և իր անմիջական ուսուցչի՝ Ա. Ղանալանյանի արժանի ժառանգորդը, շարունակեց ու խոշոր քայլերով առաջ տարավ բանագիտական միտքը՝ քննության ենթարկելով բանահյուսական մի շարք ժանրեր, որոշ դեպքերում (հանելուկներ, անեծք-օրհնանքներ, հմայական աղոթքներ) հանդես գալով որպես տվյալ տեսակի ուսումնասիրության սկզբնավորողը հայ բանագիտության մեջ:

Հարությունյանը մտքի մեծ թռիչքի գիտնական էր: Նրա ուսումնասիրությունները ընդգրկում էին խոշոր բնագավառներ, նրա գրքերից յուրաքանչյուրը տվյալ թեմայի ամենահարուստ շերտերի քննությունն ընդգրկող հիմնավոր և ծավալուն խոսք է: Այսպիսի մեծարժեք աշխատություններ են հանելուկների («Հայ ժողովրդական հանելուկներ», 1960, բնագրերի գիտական հրատարակությունը՝ 1965), անեծք-օրհնանքների («Անեծքի և օրհնանքի ժանրը հայ բանահյուսության մեջ», 1975), հայ հմայական աղոթքների («Հայ հմայական և ժողովրդական աղոթքներ», 2006) քննությանը նվիրված ուսումնասի-

րությունները, հանելուկների և աղոթքների դեպքում՝ նաև համահավաք գիտական բնագրերի ժողովածուները:

Հասարակական մեծ սեր և ճանաչում է վայելում Ս. Հարությունյանի «Հայ հին վիպաշխարհը» (1987) գիրքը, որը հայ հին և միջնադարյան աղբյուրներից քաղված՝ վիպական բանահյուսության հանրամատչելի շարադրանք է՝ նախատեսված դպրոցական միջին և բարձր տարիքի երեխաների համար: Արդեն քանի տասնամյակ է՝ այս գրքի միջոցով են դպրոցահասակ մանուկները ծանոթանում հայոց նախնիների հերոսական վիպական պատմությանը: Մեծ պահանջարկ ունենալով՝ այն հետագայում վերահրատարակվել է, թարգմանվել ռուսերեն:

Ս. Հարությունյանը չափազանց բարձր էր գնահատում Մ. Աբեղյանի դերը հայագիտական մտքի զարգացման մեջ և յուրահատուկ պաշտամունք ուներ Մ.Աբեղյան գիտնականի նկատմամբ: Թեև անձամբ տեսնելու բախտը չէր ունեցել, սակայն նրան համարում էր իր ուսուցիչը: Դոկտորական ատենախոսությունը, նվիրված Մ. Աբեղյանի կյանքի ու գործի ուսումնասիրությանը, Ս. Հարությունյանը պաշտպանել է 1971 թ.՝ հիմնովին քննելով Աբեղյանի գիտական հարուստ և բազմաշերտ ժառանգությունը («Մանուկ Աբեղյան. Կյանքն ու գործը», 1970): 1975 և 1985 թվերին կազմել, ծանոթագրել և խմբագրել է Աբեղյանի երկերի Ը և Է հատորները: Բանագիտական գործունեությանը զուգահեռ՝ Ս. Հարությունյանը հսկայական դերակատարում է ունեցել բանահավաքչության, հատկապես՝ «Սասնա ծռերի» նոր պատումների հայտնաբերման ու գրառման գործում: 1971-1973 թթ. նրա գլխավորած գիտական արշավախումբը ՀԽՍՀ 205 բնակավայրից գրառել է վեպի 81 նոր պատումներ, որոնց մի մասը հրատարակվել է «Սասնա ծռերի» Գ (1979) և Դ (1999) հատորներում՝ Սարգիս Հարությունյանի և Արուայակ Սահակյանի համատեղ աշխատակցությամբ: Այս և հետագա տարիներին ևս «Սասնա ծռեր» հերոսավեպը միշտ եղել է նրա գիտական հետաքրքրությունների կենտրոնում. բազմաթիվ հոդվածներ ու ուսումնասիրություններ ուներ վեպի տարբեր խնդիրներին նվիրված, որոնք հետագայում գուցե ի մի կերբվեն՝ որպես մեկ ամբողջական հետազոտություն: Գործուն դերակատարում է ունեցել նաև «Սասնա ծռերը» և միջազգային էպիկական ժառանգությունը՝ միջազգային գիտաժողովների կազմակերպման, հոդվածների ժողովածուների տպագրության մեջ:

Գիտնականի կոթողային աշխատությունը նվիրված է հայ առասպելների ուսումնասիրությանը: Դեռ 1980-ականներին Մոսկվայում լույս տեսած "Мифы народов мира" երկհատոր հանրագիտարանում (1981, 1982) ռուսերենով լույս էին տեսել հայ առասպելաբանության առանցքային խնդիրներին վե-

րաբերող նրա հեղինակած հոդվածները: Այս հանրագիտարանը և դրա գերմաներեն ու հունագարերեն թարգմանությունները Ս. Հարությունյանին համաշխարհային ճանաչում էին բերել և հայ բանահյուսությունը մատչելի դարձրել նաև օտարալեզու ընթերցողներին: Թեմային առնչվող նրա հիմնարար աշխատությունը՝ «Հայ առասպելաբանությունը», 1994 թ. արժանացավ Համագային հայ կրթական և մշակութային միության մրցանակին և 2000 թ. հրատարակվեց Բեյրութում: Նա տարիների ջանադիր աշխատանքով հնարավոր բոլոր աղբյուրներից առանձնացրել էր հայ առասպելաբանության ամենատարբեր սյուժեներ, դասակարգել ու համաշխարհային մտքի նորագույն տեսությունների կիրառմամբ՝ դրանք ենթարկել խորագնին ուսումնասիրության: Այսօր և այսուհետև անհնար է անդրադառնալ հայ առասպելներին՝ չհիմնվելով այս ուսումնասիրության վրա: Փոքր-ինչ ավելի ուշ նա հրատարակեց նաև «Հին հայոց հավատալիքները, պաշտամունքը, կրոնն ու դիցարանը» փոքրածավալ, բայց շատ արժեքավոր գրքույկը (2001):

Ս. Հարությունյանը նաև հմուտ խմբագիր էր: Նրա խմբագրությամբ լույս են տեսել բազմաթիվ գիտական հետազոտություններ և ժողովածուներ, 2006-2018 թթ. եղել է «Պատմաբանասիրական հանդեսի» գլխավոր խմբագիրը

Մեծ է Ս. Հարությունյանի վաստակը նաև մասնագիտական կադրերի պատրաստման գործում: Նա երկար տարիներ «Հայ բանահյուսություն», «Հայ բանագիտություն», «Հայ հին գրականության պատմություն» առարկաներ է դասավանդել ԵՊՀ-ում և ՀՀ մի շարք այլ բուհերում, ղեկավարել է բազմաթիվ թեկնածուական ատենախոսություններ: Այժմ նրա սաներն են հանրապետության տարբեր բուհերում դասավանդում «Հայ բանահյուսություն», նրա կազմած «Բանագիտական ակնարկներ» (2010) ուսումնական ձեռնարկը այսօր լայնորեն կիրառվում է առարկան դասավանդելիս՝ որպես հայ և ընդհանուր բանագիտության պատմության և տեսության անփոխարինելի դասագիրք:

Լինելով տաղանդաշատ գիտնական՝ Սարգիս Հարությունյանը նաև առինքնող մարդ էր: Նրա հետ շփումը իսկապես վայելք էր: Անսահման հումոր, կենսասիրություն և մի անհուն բարություն ուներ նա: Մինչև կյանքի վերջն էլ միշտ փորձեց օգնել բոլորին՝ ինչով որ կարողանում էր: Նրա մոտ շատերն էին գալիս զանազան հարցերով գիտական խորհրդատվություն ստանալու, և իր պատասխանները սպառիչ էին, բացատրությունները՝ համոզիչ: Չտեսնված հիշողության շնորհիվ բանագիտական ցանկացած հարցի հետ կապված դիպուկ տվյալներով հիմնավորում էր իր ասածը: Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի բոլոր երիտասարդ աշխատակիցներին էր ուղղորդում, քաջալերում:

Բոլոր տեսակի հարաբերություններում էր պարզ, անմիջական և ուղղամիտ: Չտեսնված հետաքրքիր զրուցակից էր, զանազան հետաքրքիր դեպքեր էր պատմում իր հարուստ կենսագրությունից. մեծությունների հետ շփումներ, զավեշտալի դեպքեր ու իրադարձություններ, և այդ ամենը՝ միշտ համեմված ժողովրդական հյութեղ ասոյթաբանությամբ: Բանասաց էր, բանահավաք և բանագետ միաժամանակ: Ինքը բանահյուսության կրողն ու փոխանցողն էր և լավագույն արժևորողը:

Զարմանալի կենսասեր էր և իր կենսասիրությամբ վարակում էր նաև շրջապատին: Շարունակ ծրագրեր էր կազմում, նոր հետազոտություններ նախաձեռնում: Չէր հանձնվում անգամ այն ժամանակ, երբ արդեն տեսողության, լսողության լուրջ խնդիրներ ուներ, հավատում էր, որ կյանքի է կոչելու իր բոլոր մտահղացումները: Նախանձելի եռանդով էր ղեկավարում Կարսի և Մոկսի բանահյուսական նյութերի ժողովածուները կազմելու աշխատանքները («Կարս. Հայոց բանահյուսական մշակույթը», 2013, «Մոկս. Հայոց բանահյուսական մշակույթը», 2015): Վերջին տարիների նախաձեռնություններից էր նաև հայ-իրանական «Ռոստամ Զալ» վեպի հայկական պատումների լիակատար ժողովածուի կազմումն ու ուսումնասիրությունը: Այս թեմայով հրատարակած որոշ հոդվածներ ուներ արդեն, սակայն շատ ու շատ գաղափարներ դեռ թղթին չէր հանձնել: Տասնամյակների ընթացքում իր գլխավորած բանահավաքական արշավախմբի դաշտային աշխատանքների ժամանակ հաջողվել էր գտնել վեպի նոր պատումներ (պատումներից երեքը հասցրել էր իր ձեռագրով վերծանել ձայնագրություններից): Եվ առանձնահատուկ ոգևորությամբ էր խոսում հայ-իրանական այս վեպի ու դրա ուսումնասիրության անհրաժեշտության մասին: Իր նախաձեռնությամբ սկսված հետազոտական թեման այժմ շարունակում են կյանքի կոչել նրա աշակերտներն ու հետևորդները:

Ծանր է նման մարդու կորուստը, ծանր և անփոխարինելի: Սակայն մահը միշտ չէ, որ ավարտ է. Սարգիս Հարությունյանը մի մարդ էր, որ հաղթել է մահին: Նրա լույսն ու ջերմությունը դեռ երկար կշարունակեն ապրել իրեն ճանաչող և սիրող մարդկանց սրտերում, իսկ թողած հարուստ գիտական ժառանգությունը կշարունակի սնել հայագիտական միտքը: Ապագա ուսումնասիրողները դեռ բազմիցս կանդրադառնան այդ ժառանգության համակարգմանն ու արժևորմանը, և նա հավերժ կապրի հայ մտքի պատմության մեջ՝ որպես հայագիտության մեծ նվիրյալ:

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ Ն.Խ.

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու